

УДК 343.137

Л. О. Сімонцева
старший викладач кафедри галузевого права
Херсонського державного університету

ЩОДО ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ЗАСОБІВ РОЗВ'ЯЗАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО КОНФЛІКТУ ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ

Актуальність теми. Компромісна модель взаємодії учасників будь-яких правовідносин (цивільних, адміністративних, господарських та ін.) вже довела свою результативність. Швидкість, конфіденційність і економія, ось ті три складові, які викликають поважне ставлення до альтернативних засобів вирішення конфлікту у практикуючих юристів, яким приходиться здійснювати їх порівняння з традиційним судочинством. За позиціями діючих медіаторів, альтернативні засоби вирішення конфлікту дають можливість економити як на коштах, часі так і на людському ресурсі. Особливостями такого «відходу» від звичайного процесу є також можливість уникнення публічного скандалу та «розвантажити» судову систему. Не дивлячись на наявні переваги, альтернативні засоби вирішення юридичного конфлікту застосовуються у національному кримінальному процесі без урахування їх «природної» суті, з наближенням до каральної процесуальної моделі, яка діє в Україні. У зв'язку з цим виникає необхідність встановити чи можливе запровадження альтернативних засобів вирішення кримінально-правового конфлікту у національну модель кримінального процесу у відповідності до концепції відновної моделі правосуддя.

Мета статті (постановка завдання). У статті буде здійснено аналіз проблем та перспектив запровадження альтернативних засобів вирішення кримінально-правового конфлікту до національної моделі кримінального процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Не дивлячись на спірне відношення до сутності альтернативних засобів вирішення кримінально-правового конфлікту та їх місця у досудовому та судовому провадженні, це питання було предметом дослідження таких науковців як – В. Верещак, О. Губська, О. Добровольська, Л. Удалова, І. Паризький, – О. Парфіло, О. Перепада В. Тертишник, В. Чорний та інші.

Виклад основного матеріалу. Формування в Україні ринкових відносин зумовили необхідність застосування ширшого кола юридичних засобів, у тому числі й компромісного характеру. При цьому відбувається активне впровадження альтернативних інститутів вирішення спорів у вітчизняний юридичний процес. Це пов'язане з необхідністю застосування гнучких та оперативних способів врегулювання спорів. Правовим

підґрунтям для запровадження альтернативних способів розв'язання конфлікту виступають Конституція України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, закони, укази Президента України та інші підзаконні акти. Не слід також забувати і про значний зарубіжний досвід застосування альтернативних засобів вирішення юридичного конфлікту, який активно популяризується Організацією Об'єднаних Націй, Радою Європи, міжнародними фаховими організаціями та вітчизняними науковцями, які вивчають закордонний досвід.

Розуміння необхідності зміни вектору вітчизняної кримінально-процесуальної моделі пояснюється науковцями тим, що за час свого історичного розвитку кримінальний процес переважним завданням ставив боротьбу зі злочинністю, покладаючи в її основу суперництво. Однак, такий метод боротьби не приніс бажаного результату, породивши кризу традиційної концепції боротьби зі злочинністю [10, с. 13].

Запровадження альтернативних засобів розв'язання кримінально-правового конфлікту до кримінального процесу в Україні стало популярним предметом наукових досліджень після прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу України. Ним було введено нову форму провадження, а саме провадження на підставі угод. Цей досить новий вид провадження, незвичний для національної каральної моделі кримінального процесу отримав як прихильників, так і критиків.

Зокрема, Є. О. Курта, О. В. Фролов прихильно ставляться до компромісу як засади застосування альтернативних засобів вирішення кримінально-правового конфлікту у зв'язку з тим, що саме вони дають можливість вирішити основні завдання кримінального процесу, викладені у ст. 2 КПК України, а саме – охорона прав і законних інтересів учасників кримінального провадження та забезпечення застосування до кожного учасника кримінального провадження належної правової процедури, щоб забезпечити притягнення винних до кримінальної відповідальності у міру їх вини [6; 5]

При цьому щодо запровадженого інституту угод висловлюються й критичні зауваження. Зокрема, В.М. Тертишник визначає, що викладений у ст.ст. 394 та 424 КПК України компромісний механізм по-перше, позбавляє прокурора, підозрю-

ваного та обвинуваченого права на оскарження, яке закріплене не тільки КПК України, але й відноситься до прав особи, визначених ст. 22 Конституції України. По-друге, він визнає недоцільним дослідження доказів, незважаючи на те, що ця процедура є важливим елементом, який представляє собою основу складання вироку. Відповідно, як зазначає автор, такий тип розслідування може дорого коштувати суспільству, створюючи категорію засуджених «без суду і слідства» [9, с. 147]. До того ж, погоджуючись з науковцем, ми визначаємо, що без дослідження доказів суддя автоматично погоджується з результатами досудового провадження, уникаючи можливого притягнення особи до кримінальної відповідальності за нововиявленими обставинами, а також виявлення помилки у кваліфікації, що є, на жаль, досить поширеним явищем.

Досліджуючи аналіз та оцінку застосування альтернативних засобів вирішення кримінально-правового конфлікту, які вітчизняними науковцями зводяться найчастіше до кримінально-процесуального компромісу [1; 9; 10], ми звернули увагу на класифікацію кримінально-процесуального компромісу, наданого А. Калиниченко. Авторка звертає нашу увагу на те, що в залежності від стадії кримінального провадження компроміс поділяється на такий, що укладений на досудовому слідстві та судовий компроміс [1, с. 149]. Ми погоджуємося з цією позицією, однак вважаємо, що застосування альтернативних засобів вирішення кримінально-правового конфлікту за своєю природою є значно ширшим. Зокрема, у випадках кримінального провадження у формі приватного обвинувачення вважаємо можливим застосування альтернативних способів вирішення справи, без участі суду та, навіть, органів досудового слідства, якщо це призведе до більш ефективного результату.

Наша позиція ґрунтується на концепції розумного компромісу, який В.М. Тертишником визначається як такий, що не підриває основних засад кримінального процесу, сприяє реалізації законності та досягнення справедливості, усуненню негативних наслідків вчиненого злочину [9, с. 148].

Що стосується правових засад впровадження альтернативних засобів вирішення кримінально-правового конфлікту, то Конституцією України визначається, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди, їх юрисдикція поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення, а також інші справи у передбачених законом випадках (ст. 124) [3]. Встановлення також цією статтею обов'язковості досудового порядку врегулювання спору звужує можливості застосування альтернативних засобів, у тому числі й у кримінальному процесі. При цьому звернення до суду у даному випадку представляється вже не правом, а обов'язком.

З цього приводу Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2002 р. № 15-рп/2002 встановлює, що «Обов'язкове досудове врегулювання спорів, яке виключає прийняття позовної заяви до розгляду і здійснення за нею правосуддя, порушує право особи на судовий захист. Можливість використання суб'єктами правовідносин досудового врегулювання спорів може бути додатковим засобом правового захисту, який держава надає учасникам певних правовідносин, що не суперечить принципу здійснення правосуддя виключно судом» [8]. Однак, тут слід звернути увагу на те, що Рішення все рівно визначає другорядність інших способів вирішення спорів у порівнянні із судовим. А це говорить про низький рівень готовності правової системи України до впровадження альтернативних засобів вирішення юридичного конфлікту.

Позитивними аспектами цього Рішення слід визначити позицію КСУ відносно того, що застосування досудового врегулювання спорів є правом, а не обов'язком особи, і, відповідно, встановлення обов'язкового досудового врегулювання спору обмежує можливість реалізації права на судовий захист. У той же час, висновок по Рішенню є напрочуд обмеженим і визначає тільки, що досудове врегулювання спору не обмежує юрисдикцію судів. Відповідно, ми можемо говорити про те, що впровадження альтернативних засобів до правової системи України на рівні з судовим розглядом спорів, в першу чергу зустрічає перепони з боку Основного закону, хоча окремі науковці вважають розглянути нами Рішення беззаперечною підставою для впровадження альтернативних засобів.

Необхідність запровадження альтернативних засобів вирішення юридичного конфлікту зустрічається у декількох програмних документах. Зокрема, у Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів [4]. Згідно з її положеннями, держава повинна сприяти розвитку таких недержавних інституцій, як третейські суди, посередники (медіатори) тощо, які допомагають залагодити спір, не доводячи його до суду. Також у Концепції формування системи безоплатної правової допомоги в Україні [7], ухваленій Указом Президента України 9 червня 2006 р., зазначається, що первинна безоплатна правова допомога включає надання правової інформації, правових консультацій та роз'яснень, складання правових документів (звернень, довідок, запитів тощо), крім процесуальних, допомогу в доступі до вторинної безоплатної правової допомоги та альтернативних форм вирішення спору (медіація тощо). Однак, альтернативні засоби вирішення кримінально-правового конфлікту не набули значного поширення в Україні як ефективні спо-

соби вирішення правових спорів. На сьогоднішній день Центри надання безоплатної правової допомоги так і не здійснюють функцію надання медіаційних послуг чи проведення фасилітації. На нашу думку, це звужує можливості громадян на вирішення кримінально-правового спору.

Також наша позиція полягає у тому, що неможливо здійснювати примирювальні процедури лише судом. Ми вважаємо, що використання лише судді в якості медіатора (у тому числі у кримінальному процесі) не дає можливості використовувати альтернативні засоби вирішення кримінально-правового конфлікту. Наша думка знаходить своє підтвердження у позиціях учених, які визначають, що за зовнішніми ознаками врегулювання спору за участю судді є «квазімедіацією» [2]. По-перше, це пов'язане з тим, що сторони не можуть обрати суддю, як могли б обрати медіатора. По-друге, медіатор здійснює лише допоміжну функцію і не впливає на рішення сторін, у той час як суддя може не затвердити мирову угоду. По-третє, у медіатора відсутня жорстка регламентація кола засобів, які він може застосувати для врегулювання конфлікту, у той час як суддя не має права діяти поза межами чітко визначених для нього законом прав та обов'язків.

Саме тому, визначаючи шляхи запровадження альтернативних засобів вирішення кримінально-правового конфлікту до української кримінально-процесуальної моделі, ми, вважаємо за потрібне, здійснити наступні заходи.

В першу чергу, слід прийняти Закон України «Про медіацію», що встановлює правовий статус медіатора, якого ч. 1 ст. 469 КПК України визначає як іншу особу, погоджену сторонами кримінального провадження. До речі, визначення «... іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді)», застосоване у ч. 1 ст. 469 КПК України [5], дає можливість розширити як коло осіб, які можуть здійснювати примирювальну процедуру, так і спектр засобів, що можуть бути застосовані до потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого замість кримінального покарання.

У зв'язку з цим ми пропонуємо прийняття Закону України «Про позасудове розв'язання кримінально-правового конфлікту та надання примирювальних послуг» (далі – Закон). Мета зазначеного нормативно-правового акту полягатиме у регулюванні позасудового розв'язання кримінально-правового конфлікту, встановленні порядку надання примирювальних послуг та визначенні статусу осіб, що мають право надавати такі послуги.

Ми вважаємо, що позасудове розв'язання кримінально-правового конфлікту відповідно до зазначеного закону повинно включати в себе не тільки процедури примирення, які відбуваються в порядку, передбаченому главою 35 Кри-

мінально-процесуального кодексу України, але й на стадії досудового розслідування з закриттям кримінального провадження без передачі матеріалів до суду.

До основних примирювальних процедур, які закріплюватимуться у Законі, ми пропонуємо віднести: медіацію, фасилітацію та засідання примирювальних комісій.

При цьому ми вважаємо за необхідне запропонувати залучення до системи суб'єктів надання примирювальних послуг центри з надання безоплатної правової допомоги, працівники яких можуть бути залучені до медіації та фасилітації.

Ми вважаємо позитивною світовою практику щодо залучення громадськості до здійснення примирювальних процедур. Саме тому, ми вважаємо за необхідне створення примирювальних комісій, до яких можуть входити представники громади, родичі сторін конфлікту, представники соціальних служб, представники громадських правозахисних організацій. Закон також визначатиме процедури надання примирювальних послуг, порядок укладання угоди та її засвідчення.

Висновки. Таким чином, впровадження альтернативних засобів вирішення кримінально-правового конфлікту до правової системи України потребує системного підходу. По-перше, це повинно проявитися в усвідомленні того, що ці засоби є прямою альтернативою судовому рішенню у разі їх застосування на стадії досудового розгляду. По-друге, необхідне створення чіткого, формально визначеного механізму застосування альтернативних засобів вирішення на загальному рівні, шляхом прийняття відповідних норм, а потім вже їх запровадження до галузевих нормативно-правових актів.

Література

1. Калиниченко А. Теоретичні аспекти судового компромісу в кримінальному судочинстві України. *Підприємництво господарство і право*. 2016. № 3. С. 147–152.
2. Коноваленко Д. Судова медіація – challenge для України. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodniy-arbitrazh-ta-adr/sudova-mediaciya--challenge-dlya-ukrayini.html>.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-111>.
4. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: схвалена Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5253>.
6. Курта Є. О., Фролов О. В. Укладання компромісу як умова вирішення завдань кримінального провадження. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2014. № 1(9) : URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14kyozkp.pdf>.

7. Про Концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/509/2006>.

8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) від 9 липня 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-02>.

9. Тертишник В.М. Інститут компромісу у кримінальному процесі. *Вісник АМСУ. Серія: «Право»*. 2014. № 1(12). С. 146–150.

10. Удалова Л.Д., Паризький І.В. Застосування компромісів при вирішенні конфліктів під сам досудового розслідування: навчальний посібник. К.: Видавничий дім «Скіф», 2012. 184 с.

Анотація

Симонцева Л. О. Щодо питання запровадження альтернативних засобів розв'язання кримінально-правового конфлікту до кримінального процесу України. – Стаття.

Реалізація механізму розв'язання кримінально-правового конфлікту здійснюється за допомогою юридичних засобів з метою задоволення публічних та приватних інтересів у кримінально-правовій сфері. До складу зазначених юридичних засобів світовою практикою запроваджено альтернативні засоби вирішення кримінально-правового конфлікту. Однак, проведений аналіз дав можливість зробити висновок, що запровадження альтернативних засобів вирішення кримінально-правового конфлікту до кримінально-процесуальної моделі України знаходиться на сьогоднішній день на початковій стадії.

Основними факторами, що дали можливість зробити такий висновок стало, по-перше, те, що Конституцією України визначається, що подібні засоби є додатковими по відношенню до рішення суду, а також можуть бути застосовані лише якщо такий засіб вирішення конфлікту є обов'язковим відповідно до чинного законодавства. Таке положення суперечить суті альтернативних засобів вирішення юридичного конфлікту. По-друге, на галузевому рівні, Кримінально-процесуальним кодексом України закріплені лише декілька видів застосування альтернативних засобів вирішення кримінально-правового конфлікту, які застосовуються органами слідства та суду. Це звужує можливості застосування зазначених засобів. Саме тому у статті пропонується поширити коло суб'єктів їх застосування на стадії досудового провадження за межі органів слідства.

Зроблено висновок, що впровадження альтернативних засобів вирішення кримінально-правового конфлікту до правової системи України потребує системного підходу. По-перше, це повинно проявитися в усвідомленні того, що ці засоби є прямою альтернативою судовому рішенню у разі їх застосування на стадії досудового розгляду. По-друге, необхідне створення чіткого, формаль-

но визначеного механізму застосування альтернативних засобів вирішення на загальному рівні, шляхом прийняття відповідних норм, а потім вже їх запровадження до галузевих нормативно-правових актів.

Ключові слова: правовий конфлікт, кримінально-правовий конфлікт, альтернативні засоби розв'язання кримінально-правового конфлікту, узгодження, примирення.

Аннотация

Симонцева Л. О. По вопросу внедрения альтернативных способов решения уголовно-правового конфликта к уголовному процессу Украины. – Статья.

Реализация механизма разрешения уголовно-правового конфликта осуществляется с помощью юридических средств с целью удовлетворения общественных и частных интересов в уголовно-правовой сфере. В состав указанных юридических средств мировой практикой введен альтернативные способы решения уголовно-правового конфликта. Однако, проведенный анализ позволил сделать вывод, что введение альтернативных способов решения уголовно-правового конфликта в уголовно-процесуальной модели Украины находится на сегодняшний день на начальной стадии.

Основными факторами, позволили сделать такой вывод стало, во-первых, то, что Конституцией Украины определяется, что подобные средства являются дополнительными по отношению к решению суда, а также могут быть применены только если такое средство решения конфликта является обязательным в соответствии с действующего законодательства. Такое положение противоречит сути альтернативных способов решения юридического конфликта. Во-вторых, на отраслевом уровне, Уголовно-процесуальным кодексом Украины закреплены лишь несколько видов применения альтернативных способов решения уголовно-правового конфликта, которые применяются органами следствия и суда. Это сужает возможности применения указанных средств. Именно поэтому в статье предлагается распространить круг субъектов их применения на стадии досудебного производства за пределы органов следствия.

Сделан вывод, что внедрение альтернативных средств разрешения уголовно-правового конфликта в правовую систему Украины требует системного подхода. Во-первых, это должно проявиться в осознании того, что эти средства являются прямой альтернативой судебному решению в случае их применения на стадии досудебного разбирательства. Во-вторых, необходимо создание четкого, формально определенного механизма применения альтернативных средств решения на общем уровне, путем принятия соответствующих норм, а потом уже их введения отраслевых нормативно-правовых актов.

Ключевые слова: правовой конфликт, уголовно-правовой конфликт, альтернативные способы решения уголовно-правового конфликта, согласования, примирения.

Summary

***Simontseva L. O. To the issue of the implementation of alternative means of the decision of the criminal-legal conflict on the criminal process of Ukraine.* – Article.**

The implementation mechanism for the resolution of criminal law conflict by using legal means to meet public and private interests in the criminal justice field. The composition of the mentioned legal means world practice introduced an alternative means of resolving criminal law conflicts. However, the analysis allowed to conclude that the introduction of alternative means for the resolution of criminal law conflict in criminal procedure of the model Ukraine is today in its initial stages.

The main factors were given the opportunity to make such a conclusion was, first, that the Constitution of Ukraine determines that such funds are additional to the court, and can only be applied if this method of conflict resolution is required in accordance with applicable law. This situation is contrary to the essence of alternative

means of resolving the legal conflict. Second, at the sectoral level, the Criminal procedure code of Ukraine fixed a few of the uses of alternative means for the resolution of criminal law conflict, which are applied by the investigating authorities and the court. This reduces the possibility of the use of these funds. That is why the article proposes to expand the range of subjects of their use in the pre-trial stage beyond the investigation.

It is concluded that the introduction of alternative means for the resolution of criminal-legal conflict, the legal system of Ukraine requires a systematic approach. First, it should manifest itself in the realization that these funds are a direct alternative to a court decision in the case of their use at the pre-trial phase. Secondly, we need a clear, formally defined mechanism of alternative funds solutions at a General level, through the adoption of appropriate rules, and then their implementation to industry regulatory legal acts.

Key words: legal conflict, criminal conflict, alternative means of resolving criminal conflict, reconciliation.